

esą nepagrįstas. Palyginęs brūkšniuotąsias III katekizmo raides su atsakančiais I ir II katekizmu pavyzdžiais, jis priėjo prie išvados, kad A. Willio brūkšnelį I ir II katekizmuose atitinka pridėtinės raidės, turinčios ne segmentinių fonemų, o raidinių akcentogramų vertę. Ir tame pačiame trečiajame katekizme esą nemaža atvejų, kai kirčio vieta pažymėta tiek brūkšneliu, tiek raidinėmis akcentogramomis (pastarosios čia išskirtos brūkšneliais), plg.: *pūton* ir *p-o-utwei* „gerti“, *scrišin* ir *scri-j-sien* „kryžių“ ir t. t.

Aptarta interpretacija yra intriguojanti, tačiau ja galima patikėti tik tada, jeigu autorius pateiktų akivaizdžių įrodymų, kad viduramžių rašto tradicijoje būta raidinio kirčio vietos žymėjimo būdo. Vargu ar tokia „karšta“ hipoteze reikėjo operuoti tarsi priimtu dalyku sintetinėje studijoje apie baltų kalbas (Języki bałtyckie // Języki indoeuropejskie/ Red. L. Bednarczuk. T. 2. Warszawa, 1988. S. 901–902).

Kaip matome, vieni mokslininko teiginiai yra argumentuoti ir iš esmės priimtini, kiti kelia šiokių tokių abejonių, treči, rodos, neatlaiko kritikos. Tačiau turbūt niekas nenuneigs, kad pastarųjų metų W. Smoczyński darbuose, ypač prūsistiniuose, nestinga novatoriškumo, skatinančio ir oponentus ieškoti nestandartinių sprendimų. Skyrium norėčiau pažymėti kvalifikuotas mokslininko sintetines studijas, kurios nepaprastai naudingos pirmiausia lenkų skaitytojui.

B. Stundžia

Šaulys K. **Juodžiūnų tarmė.** Tyrimas. I. Šaknys ir galūnės. Rankraštis, atšviestas Adelaidės Pensininkų Klubu 1988 m. XII, 521 p.

Lietuvių dialektologijai nepaprastai daug nusipelnė autodidaktai, ypač talentingieji A. Barauskas ir K. Jaunius, faktiškai padėję mūsų tarmių mokslo, klasifikacijos pagrindus. Šiuolaikinė dialektologija, kaip ir apskritai kalbotyra, yra tiek pažengusios į priekį, kad, rodos, be specialaus pasirengimo nėra čia ką veikti. Vis dėlto nebūna taisyklių be išimčių. Viena jų – recenzuojamas Kazimiero Šaulio veikalas, kuris neseniai pasiekė Lietuvą*.

Knygos autorius, jau įkopus į devintą dešimtį, gyvena Australijoje; yra kilęs iš Juodžiūnų kaimo, esančio 17 km į pietus nuo Kupiškio. Dešimties metų buvo išvežtas į Kupiškio progimnaziją ir tarmiškai kalbėti jam nebetekę, nors kirčiuojas sakosi tarmiškai. Vis dėlto K. Šaulys ne tik nepamiršo gimtosios šnektos, bet ją puikiai išlaikė ir išėjęs į pensiją ėmėsi intensyviai tirti. Unikalus ne tik mūsų, bet turbūt ir viso pasaulio istorijoje atvejis.

K. Šaulio veikalas (tiksliau – pirmoji jo dalis) nėra įprastas mūsų, taip pat ir latvių dialektologijos tradicijoms. Pirmiausia, jame tarmės garsai užrašyti ne kopenhagine, o Tarptautinės fonetikų asociacijos (IPA) transkripcija, kuri gerokai skiriasi nuo pirmosios. Antra, tai nėra nei tikras tarmės aprašas, nei kokių specialesnių problemų analizei skirta monografija. Darbe tradiciškai, lyginimo su bendrine kalba (kada ne kada – ir gretimomis šnektomis) metodu, aptarti šaknų balsiai, dvibalsiai ir dvigarsiai (p. 1–185), apžvelgti vardažodžiai pagal kirčiuotes (p. 186–217). Beveik visa likusi knygos dalis skirta tarmės žodžio galui. Pirmiausia aprašomas daiktavardžių (p. 218–336), po to kitų vardažodžių linksniavimas (p. 337–359). Aptarus veiksmažodžių galūnes, einama prie dalyvių, padalyvių, pusdalyvių, nekaitomų žodžių. Pabaigoje pateikta kamieno balsių ir diftongų apžvalga (p. 470–514) bei išplėtos rodyklės (p. 515–521). Iš trumpos turinio analizės

* Naudodamasis proga noriu padėkoti poniai Izoldai Poželaitei – Davis, padovanojusiai šį darbą.

matyti, kad K. Šaulio darbas vis dėlto artimesnis tradicinio tipo tarmės aprašams, kuriuose stengiamasi sukaupti kuo daugiau medžiagos.

Kaip jau sakyta, autorius vartoja IPA alfabetą, tačiau nėra visai nuoseklus, nes 1) skiemenų, kurių pagrindą sudaro kirčiuoti ilgieji balsiai, priegaidės žymimos laikantis F. Kuršaičio tradicijos; 2) kirčiuotų skiemenų pusilgiai balsiai ar diftongų pailgėję dėmenys žymimi „stogeliu“ (priegaidė nenurodoma); 3) sekant A. Baranausku žodžio galo dvibalsiai, tariami su kirstine priegaide, žymimi graviu ir t. t. Kurie ne kurie nenuoseklumai, pasitaikančios korektūros klaidos nesumažina K. Šaulio darbo vertės. Nors ir nebūdamas profesionalas, jis yra perpratęs IPA alfabeto teikiamas galimybes perteikti įvairiems šnektos garsyno niuansams. Savamokslio tyrėjo kalbinis pastabumas tiesiog stebina. Štai jis teigia (p. 15): „tvirtapradį šaknies dvibalsį /e/ ištariame dvejopai: /iʋ/ prieš kietą priebalsį, /tə/ prieš minkštą“. Tai vos vienas pavyzdėlis, jeigu leistų recenzijos apimtis, jų būtų galima nurodyti daugybę. Rasime ir tokių pastebėtų balsyno detalių, į kurias kalbininkai tik dabar atkreipia dėmesį. Pavyzdžiui, autorius tvirtina, kad nekirčiuotas *i* kai kuriais atvejais (dažniau skoliniuose) pailginamas iki pusilgio (*i.spā.nas*), *bi.bli.ja*, *bi.jəi*)¹.

Ypač vertingi K. Šaulio pateikti duomenys akcentologijos tyrėjams. Autorius yra surašęs šimtus tarmės vardažodžių – tiek pirminių, tiek darinių, nurodęs jų kirčiuotes. Daugybė pavyzdžių priesagos *-inis* žodžių kirčiavimui (p. 193–198), užfiksuota įdomių metatonijos atvejų (pvz., *šimtadārbis* : *dārbas*, bet *kreivanōsis* : *nōsis*). Daugiaskiemenių antrosios kirčiuotės moterų vardų kirtis kartais šokinėja pagal Saussure'o – Fortunatovo dėsnį (Karalinà, Mikalinà; p. 13), kartais apibendrinamas priešpaskutiniame skiemenyje (Akvilia, Tapilia, Liudvisia; p. 9). Atkreiptas dėmesys į šnektos šalutinius kirčius bei priegaides, pvz.: *pé.ř|lī.šk*, loc. pl. fem. *šl.₁tš˘s* / ill.pl.fem. *šl.₁tš˘s* (p. 355).

Be pavienių šnektos žodžių bei formų, autorius pateikia mįslių, gražių posakių, trumpų tekstelių. Remiamasi ir kitais kupiškėnų tarmės tyrėjais bei jų medžiaga – A. Baranausko, A. Vireliūno, K. Būgos, J. Gerulio, Z. Zinkevičiaus, chrestomatijos „Lietuvių kalbos tarmės“ (V., 1970) tekstais. K. Šaulys gimtosios šnektos pavyzdžius mėgsta palyginti su senųjų indoeuropiečių kalbų giminiškais žodžiais, tačiau neišmanydamas garsų raidos dėsningumą daro neteisingas išvadas.

K. Šaulio veikalo išliekamąją vertę garantuoja kruopščiai užrašyti gimtosios šnektos faktai. Tačiau ne vien tai svarbu. Šios knygos negali vartyti nesijaudindamas, abejinga širdimi. Negali nesistebėti savamokslio entuziasto fenomenalia kalbine atmintimi, pagaliau – ryžtu, sulaukus solidaus amžiaus, imtis visiškai naujos srities, atsidėti ištis nelengvam darbui (koks būtų išaugęs iš šio žmogaus profesionalus filologas!).

Baigiant norisi palinkėti autoriui sveikatos ir ištvermės tęsti prasmingą darbą, kad po keleto metų sulauktume antrosios veikalo dalies.

B. Stundžia

¹ Spaustuvėje nesant kai kurių IPA alfabeto raidžių, pavyzdžiai pateikiami kopenhagine transkripcija. Nekirčiuotų trumpųjų balsių sporadiško ilginimo esama ir uteniškių šnektose, žr. Jasiūnaitė B., Stundžia B. Nekirčiuotų trumpųjų balsių ilginimas rytų aukštaičių uteniškių šnektose// Kalbotyra, 1990. T. 41 (1). P. 29 t. t.